

Доповідь

**Уряду України
за наслідками візиту до України
Європейського Комітету із запобігання
катуванням та нелюдському
або такому, що принижує гідність, поводженню
чи покаранню (КЗК)**

4 - 13 серпня 2020 року

Уряд України попросив опублікувати цю доповідь.

Страсбург, 15 грудня 2020

Увага: відповідно до статті 11, пункту 3, Європейської конвенції про запобігання катуванням та нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, певні імена були видалені.

ЗМІСТ

Резюме	4
I. ВСТУП	7
A. Візит, доповідь та подальші дії	7
B. Консультації делегації та співробітництво	8
II. ФАКТИ, ВИЯВЛЕНІ ПІД ЧАС ВІЗИТУ, ТА ЗАПРОПОНОВАНІ ДІЇ	10
A. Попередні зауваження	10
B. Катування та інші види жорстокого поводження	12
a. Виправна колонія № 25 у Харкові	12
b. Виправна колонія № 100 у Темнівці	14
c. Виправна колонія № 77 у Бердянську	15
C. Дії щодо боротьби з катуваннями та іншими видами жорстокого поводження	17
D. Умови тримання загального населення в'язниці.....	20
E. Становище довічно ув'язнених	22
F. Питання медичного обслуговування	25
G. Дисципліна	28
Додаток	30

РЕЗЮМЕ

Головною метою візиту був огляд поведження з особами, які перебувають в пенітенціарних установах, зокрема, у двох виправних колоніях у Харківській області, а саме, колоніях № 25 та № 100. До того ж, делегація Комітету вперше відвідала колонію № 77 у Бердянську. Візит до колонії № 100 також надав можливість оглянути становище осіб, засуджених до довічного ув'язнення. Ще однією метою візиту було дослідження заходів, вжитих слідчими органами стосовно скарг ув'язнених на жорстоке поведження з боку працівників в'язниць.

Співробітництво, яке делегація отримувала упродовж усього візиту, як від національних органів влади, так і від працівників відвіданих установ, зазвичай було дуже добрим. Зокрема, делегація оперативно отримала доступ до усіх відвіданих установ, їй була надана інформація, необхідна для виконання завдань, і члени делегації могли розмовляти з ув'язненими в умовах конфіденційності. Однак у колоніях № 77 та № 100 багато опитаних делегацією ув'язнених висловили свій страх можливої помсти (у тому числі фізичного жорстокого поведження) з боку працівників або ув'язнених, які допомагають працівникам, як тільки делегація залишить установу. Комітет рекомендує владі України вжити належних заходів у відвіданих установах для забезпечення того, щоб ніякі ув'язнені не зазнавали помсти з боку працівників або інших ув'язнених за розмови з делегацією, і щоб будь-які скарги на такі дії оперативно розслідувалися, і відповідальні особи отримували відповідне покарання.

У колонії № 25 делегація отримала ряд достовірних тверджень про фізичне жорстоке поведження з боку працівників в'язниці у 2019 році, яке полягало в ударах руками, ногами та гумовими кийками, переважно стосовно ув'язнених, які відмовлялися прибирати приміщення (або виконувати інші завдання адміністрації) або після непокірної поведінки. Стверджуване жорстоке поведження переважно мало місце в кабінетах оперативних співробітників, іноді за допомогою ув'язнених (так званих «днювальних»), які були призначені для допомоги персоналу та отримували завдання щодо контролю за іншими ув'язненими. У деяких випадках стверджуване жорстоке поведження було настільки тяжким, що могло вважатися катуванням (наприклад, сильне побиття, нанесення опіків на сідниці, придушення поліетиленовим пакетом, тощо). Крім того, делегація отримала твердження про зроблені працівниками погрози фізичним насильством (у тому числі загрози згвалтування кийком).

На відміну від наведеного вище, у тому, що стосується 2020 року, делегація майже не отримала тверджень про фізичне жорстоке поведження працівників колонії № 25. Видається, що зі зміною керівництва в'язниці на початку 2020 року мало місце значне поліпшення поведження з ув'язненими. Вітаючи такий розвиток подій, Комітет звертає увагу органів влади на необхідність проявляти підвищену пильність у цій сфері шляхом надання працівникам вказівок щодо того, що фізичне жорстоке поведження або психологічний тиск у будь-якій формі не толеруватиметься. Комітет також робить зауваження для вдосконалення контролю за силовими операціями з приборкання безладів у в'язницях.

Що стосується колонії № 100, делегація отримала від ув'язнених, які на той момент або раніше перебували у цій колонії, декілька правдоподібних тверджень про нещодавнє фізичне жорстоке поведження з боку працівників. Стверджуване жорстоке поведження переважно полягало в ударах руками, ногами, гумовими кийками, заламуванні рук та/або ніг, перебуванні у напружених позах, примушенні до фізичних вправ поза межею виснаження, і

здавлюванні яєчок. Крім того, також мали місце твердження про погрози сексуального характеру, у тому числі зґвалтування. Видається, що у деяких випадках до стверджуваного жорстокого поведіння також були залучені «днювальні».

В ході візиту до колонії № 100 делегація отримала враження, що ув'язнені, які не завжди виконували накази адміністрації, значно ризикували зазнати жорстокого поведіння, й іноді навіть тяжкого жорстокого поведіння. Окрім цього, деякі ув'язнені стверджували, що вони боялися скаржитися на жорстоке поведіння зовнішнім органам, оскільки працівники в'язниці загрожували їм, що це призведе до негативних наслідків для них. Комітет рекомендує регулярно доносити тверду настанову керівництву та працівникам цієї колонії про те, що жорстоке поведіння з ув'язненими у будь-якій формі, у тому числі погрози, є неприпустимим і буде каратися відповідним чином. Він також рекомендує надати працівникам тверду настанову про те, що будь-які погрози або залякування з метою запобігти поданню скарг ув'язненими є неприпустимими.

У доповіді підкреслюється, що колонія № 77 виділялася серед відвіданих установ через постійну атмосферу страху серед ув'язнених. Ув'язнені дуже неохоче розмовляли з делегацією, явно хвилюючись за свою безпеку, і багато з них відмовлялися від конфіденційних інтерв'ю, голосно повідомляючи, що у них усе в порядку і нема про що розмовляти. Комітет відмічає, що протягом багатьох своїх візитів до 47 держав-членів Ради Європи за останні 30 років він майже жодного разу не відвідував в'язницю, де так багато ув'язнених відмовлялися б спілкуватися з ним.

Однак, делегації вдалося зібрати достатньо інформації, у тому числі – від ув'язнених в інших установах, які раніше знаходилися в цій колонії, яка дозволила дійти висновку про те, що колонією № 77 керують за допомогою системи залякування та насильства. При цьому швидко стало очевидно, що хоча адміністрація контролювала ситуацію, жорстоке поведіння з ув'язненими переважно здійснювала окрема група ув'язнених (а саме – «днювальні»), зазвичай, за відома та мовчазної згоди з боку адміністрації і це стало звичним підходом до зберігання порядку в установі. Схоже, що після прибуття до колонії та приміщення до приймального відділення, ув'язнені отримували від працівників колонії наказ прибирати територію відділення. Будь-який ув'язнений, який відмовлявся виконувати цей наказ, за твердженнями, отримував покарання від «днювальних». За твердженнями, таке покарання відбувалося у приймальному відділенні (зазвичай у коморі), за повторюваною схемою, а саме: ув'язненого змушували роздягатися та лягти на підлогу, при цьому його тримали декілька ув'язнених і били пластиковим шлангом по підшвах стоп та/або сідницях.

Комітет рекомендує органам влади України провести з центрального рівня оперативну та всеосяжну перевірку того, як функціонує колонія № 77, і щоб адміністрація та працівники колонії отримали чітку настанову про те, що будь-який працівник колонії, який скоїть або буде допомагати у жорстокому поведінні чи підбурюватиме його, буде притягнутий до відповідальності.

Загалом, Комітет вкотре висловлює серйозні побоювання щодо практики використання ув'язнених як «днювальних». Він підкреслює, що будь-яка часткова відмова від відповідальності за порядок та безпеку у в'язницях, що є відповідальністю режимних співробітників установи, є неприйнятною, та закликає органи влади України вжити усіх необхідних заходів – у тому числі заходів законодавчого характеру – для зупинення цієї практики.

В ході візиту делегація провела консультації з Державним бюро розслідувань (ДБР) для ознайомлення з заходами, вжитими при розслідуванні скарг на жорстоке поводження з ув'язненими в колоніях № 25 та № 77. У доповіді наводиться запит до органів влади України щодо надання оновленої інформації про прогрес та результати цих розслідувань. Що стосується більш конкретно колонії № 77, Комітет шкодує про той факт, що в широкомасштабному розслідуванні певних скарг конкретних ув'язнених на жорстоке поводження та вимагання з боку працівників та «днювальних», слідчий прийняв рішення про припинення кримінальних проваджень проти працівників в'язниці. Стосовно цього Комітет просить надати опис конкретних кроків, які ДБР зробило для встановлення можливої участі працівників колонії – у тому числі за допомогою спонукання, згоди або ігнорування – у стверджуваному жорстокому поводженні «днювальних» з іншими ув'язненими у цій колонії.

На момент візиту приблизно 75% довічно ув'язнених осіб, які знаходилися у колонії № 100, більше не зазнавали систематичного застосування кайданок, коли їх виводили з камер. Комітет підкреслює необхідність в подальшому розвинути це позитивне досягнення і забезпечити, щоб рутинне надягання кайданок було винятковим заходом, завжди ґрунтувалося на індивідуальній оцінці ризиків та переглядалося часто та регулярно.

При цьому довічно ув'язнені особи продовжували зазнавати певних анахронічних та принизливих практик – наприклад, їх змушували бігти по коридору, напівприсідаючи, або йти під час супроводу, зігнувшись у талії з піднятими руками. Комітет закликає органи влади України негайно покласти край таким практикам.

Комітет також із занепокоєнням зауважив, що велика кількість довічно ув'язнених осіб у колонії № 100 продовжувала бути замкненою в камерах упродовж 23 годин на добу, їх єдина діяльність поза межами камери полягала лише у прогулянці упродовж однієї години, яку здійснювали для однієї камери за раз у дуже малих двориках. Комітет закликає органи влади України удосконалити режим для таких ув'язнених, зокрема, шляхом забезпечення спектру спільних видів діяльності поза межами камер. Він також рекомендує, щоб, як правило, забезпечувати таким ув'язненим контакт з ув'язненими з інших камер.

Крім того, беручи до уваги прийняття нормативних положень, які, в принципі, дають довічно ув'язненим можливість бути розміщеними з іншими ув'язненими після відбуття десяти років покарання, Комітет підкреслює, що сегрегація довічно ув'язнених осіб залишається загальним правилом. Тому він рекомендує органам влади України знову переглянути законодавство з метою повного скасування цієї норми.

Що стосується медичних послуг у відвіданих колоніях, делегація відмітила значні недоліки у порядку реєстрації та повідомлення про тілесні ушкодження. Комітет закликає органи влади України забезпечити, щоб ув'язнені мали ефективне право на оперативне обстеження лікарями-фахівцями (зокрема, після випадків насильства) і щоб медичний персонал в'язниць проходив належну підготовку та отримував чіткі інструкції щодо реєстрації та повідомлення про помічені травми ув'язнених. Комітет також закликає органи влади покласти край поміченій в усіх відвіданих колоніях практиці поміщення ув'язнених у металеву клітку або закриті ґратами місця протягом медичних консультацій та забезпечити, щоб медичні обстеження ув'язнених проводилися поза межами чутиності та, якщо відповідний лікар не бажатиме зворотного у конкретно взятому випадку – поза межами зору немедичного персоналу.

I. ВСТУП

A. Візит, доповідь та подальші дії

1. Відповідно до статті 7 Європейської конвенції про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (надалі – «Конвенція»), делегація Комітету здійснила візит до України з 4 по 13 серпня 2020 року. Візит видався Комітету «необхідним за даних обставин» (див. стаття 7, пункт 1 Конвенції) та був шістнадцятим візитом Комітету до України¹.

2. Головною метою візиту було ознайомитися з поводженням з особами, які тримаються в пенітенціарних установах, зокрема, у двох виправних колоніях у Харківській області, а саме, *колоніях № 25 та № 100*. До того ж, делегація Комітету вперше відвідала *колонію № 77 у Бердянську*. Візит до *колонії № 100* також надав можливість оглянути становище осіб, засуджених до довічного ув'язнення.

Делегація також відвідала слідчі ізолятори (СІЗО) у Харкові та Запоріжжі та Темнівську міжобласну лікарню № 100, з метою опитування ув'язнених, переведених з вищезгаданих пенітенціарних установ.

3. Ще однією метою візиту було дослідження заходів, вжитих слідчими органами стосовно скарг ув'язнених на жорстоке поводження з боку працівників в'язниць. Зокрема, делегація звернула увагу на розслідування конкретних скарг на фізичне жорстоке поводження з ув'язненими в колонії № 25 у Харкові та колонії № 77 у Бердянську².

4. Явище жорстокого поводження та залякування ув'язнених працівниками колоній № 25 та № 100 було питанням серйозного занепокоєння Комітету упродовж декількох років та розглядалося протягом декількох візитів Комітету³. З огляду на постійну нездатність органів влади України поліпшити ситуацію, незважаючи на неодноразово дані Комітетом конкретні рекомендації, у березні 2013 року Комітет розпочав процедуру оприлюднення заяви відповідно до статті 10 (2) Конвенції⁴. У світлі інформації, наданої органами влади після візиту 2014 року, Комітет досягнув висновку про те, що відповідні органи влади приймали рішучі дії для боротьби із жорстоким поводженням з ув'язненими в обох установах, та вирішив закрити вищезгадану процедуру. Дійсно, висновки подальшого візиту Комітету у 2016 році вказували на значне поліпшення ситуації в колоніях № 25 та № 100 щодо поводження працівників з ув'язненими.

¹ Для повного переліку візитів див. <https://www.coe.int/en/web/cpt/ukraine>. Усі доповіді про візити та відповіді Уряду були оприлюднені за запитом органів влади або відповідно до автоматичної процедури публікації, яку органи влади України представили у 2014 році. Відповідно до цієї процедури, усі документи, які стосуються візитів Комітету, повинні публікуватися автоматично, якщо органи влади не надають, упродовж одного місяця, запит про відкладення публікації відповідного документу (на строк до шести місяців)

² Розслідування тверджень нових ув'язнених у колонії № 77 про жорстоке поводження також було темою кореспонденції між Комітетом та владою України у 2019 році.

³ Комітет вперше відвідав колонію № 100 у 2005 році, а колонію № 25 у 2012 році. Обидві установи були повторно відвідані у 2014 та 2016 році.

⁴ Стаття 10 (2) містить наступне: «Якщо Сторона відмовляється від співпраці або відмовляється поліпшити ситуацію у світлі рекомендацій Комітету, Комітет, після надання цій Стороні можливості повідомити свою думку, може більшістю у дві третини голосів своїх членів прийняти рішення про оприлюднення заяви з цього приводу».

Однак, вже з початку 2020 року Комітет почав отримувати повідомлення з різних джерел, які вказували на погіршення ситуації в цих установах, і зокрема – у колонії № 25, в тому, що стосується поводження працівників колонії з ув'язненими. Беручи до уваги серйозність цих повідомлень, Комітет вирішив, що ці дві колонії необхідно відвідати знову, для того, щоб оцінити поводження з ув'язненими на місці.

До візиту до колонії № 77 у Бердянську також призвели численні повідомлення ув'язнених про фізичне жорстоке поводження, залякування та вимагання з боку персоналу та інших ув'язнених, які Комітет отримав у 2019 році.

5. Візит здійснювали наступні члени Комітету КЗК:

- Тереза Риттер, другий віце-президент Комітету (голова делегації)
- Джордже Алемпівєвіч
- Арман Татоян.

Їх підтримував Елвін Алієв з секретаріату Комітету, і їм допомагали:

- Джордж Тугуші, колишній Омбудсмен Грузії та колишній член Комітету (експерт)
- Денис Даниленко (перекладач)
- Дмитро Копилов (перекладач).

6. Доповідь про візит була ухвалена Комітетом на 103-й сесії, яка проходила з 3 до 6 листопада 2020 року, і була передана владі України 30 листопада 2020 року. Різні рекомендації, коментарі та інформаційні запити, наводяться у цій доповіді жирним шрифтом. Комітет просить владу України надати, упродовж трьох місяців, відповідь, до якої входить повний перелік дій, зроблених для втілення рекомендацій Комітету, а також відповіді на коментарі та інформаційні запити, наведені у доповіді.

В. Консультації делегації та співробітництво

7. В ході візиту делегація мала консультації з Денисом Малюською (міністром юстиції), Оленою Висоцькою (заступником міністра юстиції) та Гюндузом Мамедовим, заступником генерального прокурора, а також зі старшими посадовими особами з Міністерства юстиції (у тому числі Департаменту виконання кримінальних покарань) та Офісу генерального прокурора. Також були проведені зустрічі з Олександром Бабіковим, першим заступником директора Державного бюро розслідувань (ДБР), та старшими слідчими ДБР.

Крім того, делегація зустрілася з Людмилою Денісовою, Уповноваженою Верховної Ради з прав людини (Омбудсменом) та персоналом Департаменту національного превентивного механізму (НПМ), а також з представниками неурядових організацій, діючих у галузях, які стосуються діяльності Комітету.

Перелік національних органів влади та організацій, з якими делегація здійснювала консультації, наводиться у Додатку до цієї доповіді.

8. Співробітництво, яке делегація отримувала упродовж усього візиту, як від національних органів влади, так і від працівників відвіданих установ, зазвичай було дуже добрим. Зокрема, делегація оперативно отримала доступ до усіх відвіданих установ (у тому числі тих, які не було попереджене заздалегідь), їй була надана інформація, необхідна для виконання завдань, і члени делегації могли розмовляти з ув'язненими в умовах конфіденційності.

9. Однак у колоніях № 77 та № 100 багато опитаних делегацією ув'язнених висловили свій страх можливих репресій (у тому числі фізичного жорстокого поводження) з боку працівників або ув'язнених, які допомагають працівникам, як тільки делегація залишить установу (див. також пункт 23). Беручи до уваги помітну атмосферу страху та залякування, яка переважала в обох установах, делегація вирішила не інформувати керівництво колоній № 77 та № 100 про отримані твердження про жорстоке поводження, побоюючись, що це може призвести до репресій проти ув'язнених.

Наприкінці візиту делегація висловила свої серйозні занепокоєння щодо безпеки ув'язнених, з якими розмовляла, і закликала центральні органи влади вжити необхідні заходи для запобігання будь-яким діям з метою помсти цим ув'язненим.

10. Комітет змушений підкреслити, що помста ув'язненим за спілкування з Комітетом у будь-якій формі вражає саму суть превентивного механізму, втілену Комітетом. Очевидно, будь-яка така дія буде повністю несумісна з принципом співпраці, закріпленим у статті 3 Конвенції. **Комітет рекомендує владі України вжити належних заходів у відвіданих установах для забезпечення того, щоб ніякі ув'язнені не зазнавали помсти з боку працівників або інших ув'язнених за розмови з делегацією. Будь-які скарги на такі дії повинні ефективно розслідуватися, а винні особи повинні отримувати відповідне покарання. Комітет бажає бути проінформованим про конкретні заходи, вжиті владою України у цьому стосунку.**

II. ФАКТИ, ВИЯВЛЕНІ ПІД ЧАС ВІЗИТУ, ТА ЗАПРОПОНОВАНІ ДІЇ

A. Попередні зауваження

11. З самого початку візиту старші посадові особи з Міністерства юстиції повідомили делегації про поточну реформу пенітенціарної системи⁵. Було підкреслено, що на даний момент головною метою програми реформи був перегляд законодавчої бази в цілях посилення захисту прав ув'язнених.

У цьому контексті було зроблено посилання на розробку проектів нового законодавства, зокрема, проекту закону «Про пенітенціарну систему», метою якого, зокрема, була оптимізація структури тюремної адміністрації, посилення соціального добробуту персоналу, поліпшення матеріальних умов тримання у в'язницях, надання ув'язненим якісних медичних послуг, регулювання застосування персоналом фізичної сили та «спеціальних засобів», а також поліпшення доступу ув'язнених до механізмів зовнішніх скарг. Інший законопроект, який підготувало Міністерство юстиції, пропонує внести зміни до відповідного законодавства для частішого використання альтернатив ув'язненню, подальшого розвитку системи пробації та впровадження нового виду покарання під назвою «пробаційний нагляд».⁶

Особливе посилання було зроблено на проект закону «Про зміни до закону про попереднє ув'язнення», який знаходився на розгляді у Верховній Раді. Зокрема, законопроект передбачає збільшення офіційної норми житлового простору на одного ув'язненого у слідчих ізоляторах з 2.5 кв. м. до 4 кв. м. (у камерах, розрахованих на декількох осіб), без урахування санітарного вузла.⁷

Влада також посилалася на нещодавно прийняті положення, у тому числі Правила внутрішнього розпорядку пенітенціарних установ та слідчих ізоляторів, а також нещодавній міністерський наказ, який встановив порядок медичного обстеження ув'язнених та документації тілесних ушкоджень (див. пункт 57). Крім того, стратегія охорони здоров'я у в'язницях була у процесі розробки в консультації з Міністерством охорони здоров'я (див. стосовно цього пункт 55).

Комітет заохочує органи влади України слідувати порядку денному тюремної реформи та бажає бути проінформованим про прогрес, досягнутий у цій галузі. У цьому контексті Комітет бажав би також отримати інформацію про вжиті або передбачені заходи щодо модернізації в'язничної нерухомості.

Крім того, Комітет рекомендує органам влади України надати високий пріоритет прийняттю наведених вище поправок до Закону про попереднє ув'язнення, це питання вже давно перезріло.

⁵ Попередні заходи, вжиті у контексті програми тюремної реформи, включали ліквідацію Державної пенітенціарної служби (на центральному рівні) у 2016 році та передачу її функцій Департаменту виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції. Крім того, тюремна адміністрація на регіональному рівні була зменшена до шести міжобласних дирекцій, і тюремна медицина стала більш незалежною.

⁶ Запропонована нова санкція складається з обмеження прав та свобод засуджених осіб, спрямованого на їх ресоціалізацію без ізоляції від суспільства і на запобігання скоєнню ними нових злочинів.

⁷ У законопроекті також передбачається, що дистанція між протилежними стінами камери не повинна бути меншою ніж 2 метри, і камери розміром менш ніж 6 кв. м. не повинні використовуватися для розміщення ув'язнених.

12. На момент візиту загальна кількість ув'язнених в Україні дорівнювала приблизно 51,000⁸ (тобто коефіцієнт ув'язнених був приблизно 143 на 100,000 населення), у порівнянні з близько 57,000 під час планового візиту Комітету у 2017 році. Таким чином, позитивна тенденція до зменшення тюремного населення продовжилася, і Комітет це вітає. Однак, Комітет також помітив, що пропорція осіб, які знаходяться під вартою, залишається високою в останні роки (наприклад, приблизно 37% на момент візиту), що вказує на можливе надмірне застосування попереднього ув'язнення в Україні.

Комітет вірить, що органи влади України продовжать прикладати зусилля для зменшення тюремного населення. Що стосується конкретно попереднього ув'язнення, необхідно зробити кроки для забезпечення більш обмеженого підходу до застосування тримання під вартою шляхом встановлення суворих обмежень на його використання та заохочення більш широкого застосування альтернативних запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою⁹. У цьому контексті необхідно реалізувати належні заходи щодо органів прокуратури та суду, у тому числі за допомогою навчання, для забезпечення їх повного розуміння та підтримки відповідної політики, і таким чином уникнення зайвого тримання під вартою.

13. Виправна колонія № 25 у Харкові¹⁰, установа середнього рівня безпеки для засуджених повнолітніх чоловіків, мала офіційну місткість у 1,112 місць (відповідно до норми у 4 кв. м. житлового простору для одного ув'язненого) і вміщувала 796 ув'язнених на момент візиту.

Виправна колонія № 100 у Темнівці¹¹, установа середнього рівня безпеки для повнолітніх чоловіків, яким раніше оголосили вирок, мала офіційну місткість у 1,124 місць та вміщала 890 ув'язнених на момент візиту (у тому числі 55 довічно ув'язнених осіб, розміщених у двох окремих блоках максимального рівня безпеки).

Виправна колонія № 77 розташована у передмісті Бердянська, на південному сході країни. Вона була відкрита у 1960 році та діє як колонія мінімального рівня безпеки для повнолітніх чоловіків, ув'язнених уперше. Ув'язнені розміщуються у трьох двоповерхових будівлях, розділених на чотири блоки, кожний з яких вміщає від 50 до 75 ув'язнених. Установа, яка офіційно мала 716 місць, вміщувала 268 ув'язнених на момент візиту¹².

⁸ Не включаючи тюремне населення територій, які на даний момент знаходяться поза ефективним контролем уряду України (тобто, Криму та частин Донецької та Луганської областей)

⁹ У цьому контексті органи влади повинні керуватися рекомендацією Rec (2006) 13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про застосування тримання під вартою, умови, за яких воно відбувається, та створення гарантій проти зловживання

¹⁰ Для більш детального опису колонії № 25, див. СРТ/Іnf (2013) 23, пункт 4

¹¹ Для більш детального опису колонії № 100, див. СРТ/Іnf (2007) 22, пункт 118

¹² Делегація була проінформована про те, що в установу не приймали нових ув'язнених з березня 2020 року через пандемію Covid-19

В. Катування та інші форми жорстокого поводження

а. Виправна колонія № 25 у Харкові

14. У колонії № 25 делегація отримала ряд достовірних тверджень про фізичне жорстоке поводження з боку працівників в'язниці у 2019 році, яке полягало в ударах руками, ногами та гумовими кийками, переважно стосовно ув'язнених, які відмовлялися прибирати приміщення (або виконувати інші завдання адміністрації) або після непокірної поведінки. Стверджуване жорстоке поводження переважно мало місце в кабінетах оперативних співробітників (розташованих в адміністративній будівлі), іноді – за допомогою ув'язнених, які були призначені допомагати персоналу (так звані «чергові ув'язнені¹³», див. пункт 27). У деяких випадках стверджуване жорстоке поводження було настільки тяжким, що могло вважатися катуванням (наприклад, сильне побиття, нанесення опіків на сідниці, придушення поліетиленовим пакетом і «водний спорт¹⁴»). Крім того, делегація отримала твердження про погрози фізичним насильством з боку працівників установи (у тому числі погрози згвалтування кийком).

15. Деякі з опитаних ув'язнених дали детальні та послідовні описи тяжкого фізичного жорстокого поводження, якого вони, за власними словами, зазнали наприкінці 2019 року.

Наприклад, один ув'язнений стверджував, що наприкінці листопаду 2019 року його вивели з камери дисциплінарного покарання (куди він був поміщений через відмову виконати накази персоналу) та відвели до адміністративної будівлі, де він зазнав тяжкого жорстокого поводження (ударів ногами, ударів кийком по підшвах стоп, придушення поліетиленовим пакетом та «водний спорт») від декількох працівників. У подальшому, за його словами, його роздягли, йому зав'язали очі і його прив'язали, догори обличчям, до металевого ліжка в одній з кімнат тієї ж будівлі, обв'язавши мотузкою по усьому тілі. Ув'язнений стверджував, що залишався у такій позі упродовж шести діб, протягом яких був змушений мочитися та випорожнюватися на матрац¹⁵.

При обстеженні з боку лікаря-криміналіста, який був учасником делегації, цей ув'язнений продемонстрував великі ділянки червоноуватої та червоно-коричневої пігментації шкіри на обох сідницях і задніх областях обох стегон; і шрами на задній області верхньої частини лівої ноги та на задній області верхньої та нижньої частини правої ноги, а також на внутрішніх областях нижніх частин обох ніг.

Помічені ділянки пігментації шкіри на сідницях та стегнах ув'язненого (які можна було класифікувати як пізні наслідки пошкодження шкіри від запрівання) та шрами на нижніх частинах ніг відповідали твердженням про тривалий контакт з екскрементами та тривалу фіксацію мотузкою, відповідно.

¹³ Зазвичай відомі як «днювальні».

¹⁴ Особі закривають рот та ніс вогкою ганчіркою та ллють воду на обличчя, через що особі здається, що вона захищається.

¹⁵ Кримінальне розслідування цього випадку тривало на момент візиту (див. пункт 34)

16. Крім того, делегація отримала твердження про те, що декілька інших ув'язнених у колонії № 25 були покарані аналогічним чином у зв'язку з невиконанням наказів персоналу. Делегація мала можливість ознайомитися з матеріалами розслідування стосовно кримінальних проваджень, порушених у результаті скарги, поданої однією з цих осіб¹⁶, яка містила звіт судово-медичної експертизи з медичними висновками, аналогічними висновкам, наведеним вище (такі, як висновок про пігментацію шкіри на обох стегнах).

17. Інший опитаний делегацією ув'язнений¹⁷ стверджував, що у грудні 2019 року його відвели до кімнати в адміністративній будівлі, де його роздягли догола, а його руки та ноги зв'язали клейкою стрічкою. На його голову вдягли поліетиленовий пакет з мокрим рушником, що призвело до відчуття задущення. Ув'язнений стверджував, що після цього його били руками й ногами декілька офіцерів та «днювальних», які нібито також нанесли опіки на його сідниці підпаленою газетою. Він також стверджував, що іншого разу його також згвалтували кийком.

Протягом обстеження з боку судово-медичного експерта, який був членом делегації, відповідний ув'язнений продемонстрував ділянку поверхневих рубців розміром приблизно 4.2 на 1.7 сантиметрів на нижній частині правої сідниці та задній частині правої ділянки правого стегна, що відповідало опіку другого ступеня, який загоївся.

18. На відміну від наведеного вище, у тому, що стосується 2020 року, делегація майже не отримала тверджень про фізичне жорстоке поводження з боку працівників колонії № 25. Видається, що зі зміною керівництва в'язниці на початку 2020 року мало місце значне поліпшення поводження з ув'язненими. Багато з опитаних делегацією ув'язнених стверджували, що рутинні побиття та інші тяжкі форми жорстокого поводження з боку працівників колонії (і «днювальних») зупинилися з прибуттям нового керівництва, та звернули увагу на значні зміни у поводженні персоналу з ними. Комітет це вітає.

При цьому в установі залишилася на місці широко поширена практика здійснення психологічного тиску на ув'язнених (наприклад, для запобігання поданню ними скарг до зовнішніх органів), а також загальна атмосфера страху, хоча вона значно зменшилася у порівнянні з ситуацією, яку Комітет помітив у 2016 році. **Комітет вважає, що керівництво установи повинно продемонструвати підвищену пильність у цьому відношенні, шляхом надання персоналу інструкцій про те, що фізичне жорстоке поводження або психологічний тиск у будь-якій формі не припускається, і шляхом забезпечення регулярної присутності старших керівних осіб у місці позбавлення волі, їх прямого контакту з ув'язненими та розслідування поданих ув'язненими скарг.**

19. Єдиний відносно нещодавній епізод насильства у колонії № 25 стосувався стверджуваного застосування надмірної сили членами підрозділу спеціального призначення (яку нібито ввели в установу в контексті широкомасштабного обшуку) рано вранці 8 січня 2020 року. Відповідно до отриманих делегацією описів, члени групи, які, за твердженнями, були у повному захисному обладнанні та балаклавах, вивели декількох ув'язнених з жилих приміщень, наділи на них кайданки та змусили їх лягти на підлогу, після чого били їх ногами та/або кийками (у тому числі по голові).

¹⁶ Чоловік був звільнений з колонії до візиту делегації

¹⁷ Інтерв'ю з ув'язненим відбулося у Темнівській тюремній лікарні, куди він був переведений з колонії № 25 в якості засобу захисту, накладеного прокурором після скарги на жорстоке поводження.

На момент візиту тривало кримінальне розслідування тверджень про застосування надмірної сили членами підрозділу спеціального призначення у контексті згаданого вище втручання (див. пункт 34).

На думку Комітету, втручання підрозділів спеціального призначення повинно використовуватися лише у виняткових випадках і в якості крайньої міри, якщо повторювані спроби вирішення конкретної ситуації, яка загрожує порядку в установі, не були успішними. Крім того, усі заплановані втручання таких груп повинні відбуватися у присутності органу, який є незалежним від залучених силовиків та тюремної адміністрації, і до завдань якого входило б спостереження та у подальшому звітування про проведення операції¹⁸. Слід також розглянути можливість відеофіксації всіх запланованих спеціальних операцій.

20. Деякі з допитаних делегацією ув'язнених стверджували, що заявлена мета згаданого вище втручання полягала в покаранні тих, хто скаржився зовнішнім органам на жорстоке поводження та інші незаконні практики в установах. **Комітет рекомендує владі України зробити додаткові кроки для забезпечення того, щоб ув'язнені, які зверталися зі скаргами, не зазнавали помсти.**

б. Виправна колонія № 100 у Темнівці

21. Делегація отримала від ув'язнених, які на той момент або раніше перебували у колонії № 100, декілька достовірних тверджень про нещодавнє жорстоке поводження з боку працівників колонії. Стверджуване жорстоке поводження переважно полягало в ударах руками, ногами, гумовими кийками, заламуванні рук та/або ніг, перебуванні у напружених позах, примушенні до фізичних вправ поза межею виснаження, і здавлюванні яєчок. Крім того, також мали місце твердження про загрози сексуального характеру, у тому числі згвалтування. Видається, що у деяких випадках до стверджуваного жорстокого поводження також були залучені «днювальні».

В якості прикладу, один з ув'язнених стверджував, що після прибуття до колонії № 100 у квітні 2020 року він зазнавав жорстокого поводження з боку персоналу упродовж трьох діб підряд, поки не погодився мити підлогу. Стверджуване жорстоке поводження, за його словами, відбувалося в кабінеті оперативного офіцера та мало форму поміщення ув'язненого обличчям донизу на підлогу, один офіцер сідав йому на спину а інші тягнули догори його ноги догори та одягнені в наручники руки.

Інший ув'язнений стверджував, що у липні 2020 року з ним жорстоко поводитися в одному з кабінетів оперативного персоналу через відмову працювати. За його словами, працівники в'язниці заламали йому руки та сіли йому на спину, давліачи на його грудну клітину, поки він лежав обличчям донизу, до тих пір, поки він не знепритомнів.

Декілька інших ув'язнених, з якими зустрілася делегація, стверджували, що протягом перебування у приймальному відділенні установи¹⁹ вони були змушені працювати упродовж декількох годин і виконувати тривалі фізичні вправи (такі, як віджимання та присідання), з метою здійснення на них психологічного тиску та досягнення їх покірності адміністрації, до переведення до відділень, де вони повинні були відбувати покарання.

¹⁸ Присутність такого органу матиме стримуючий ефект на усіх осіб, які планують жорстоко поводитися з ув'язненими та значно полегшить розслідування будь-яких тверджень про жорстоке поводження та правильне приписування вини.

¹⁹ Дільниця карантину, діагностики і розподілу (КДіР). Максимальна тривалість перебування на цій дільниці становить 14 діб (розділ 95 Кримінально-виконавчого кодексу)

22. В ході візиту до колонії № 100 делегація отримала враження, що ув'язнені, які не завжди виконували накази адміністрації (і яких персонал вважав здатними призвести до безладу у в'язниці) значно ризикували зазнати жорстокого поводження, і іноді навіть тяжкого жорстокого поводження. Окрім цього, деякі ув'язнені стверджували, що вони боялися скаржитися на жорстоке поводження зовнішнім органам, оскільки працівники в'язниці загрожували їм, що це призведе до негативних наслідків для них (див. також пункт 9).

Комітет рекомендує регулярно доносити чітке повідомлення до керівництва та працівників цієї колонії про те, що жорстоке поводження з ув'язненими у будь-якій формі, у тому числі загрози, є неприпустимим і буде каратися відповідним чином. Він також рекомендує надати працівникам чітке повідомлення про те, що будь-які погрози або залякування з метою запобігти поданню скарг ув'язненими є неприпустимими.

с. Виправна колонія № 77 у Бердянську

23. Комітет змушений наголосити, що колонія № 77 виділялася серед відвіданих установ через постійну атмосферу страху серед ув'язнених. Ув'язнені дуже неохоче розмовляли з делегацією, явно хвилюючись за свою безпеку, і багато з них відмовлялися від конфіденційних інтерв'ю, голосно повідомляючи, що усе в порядку і нема про що розмовляти. Комітет відмічає, що протягом багатьох своїх візитів до 47 держав-членів Ради Європи за останні 30 років він майже жодного разу не відвідував в'язницю, де так багато ув'язнених відмовлялися б розмовляти.

Однак, делегації вдалося зібрати достатньо інформації, у тому числі – від ув'язнених в інших установах, які раніше знаходилися в цій колонії, яка дозволила дійти висновку про те, що колонією № 77 керують за допомогою системи залякування та насильства. Було загальне враження, що колонією керують «залізною рукою». При цьому швидко стало очевидно, що керувала ситуацією адміністрація, жорстоке поводження з ув'язненими переважно здійснювала окрема група ув'язнених (а саме – «днювальні») – зазвичай за знання та мовчазної згоди адміністрації – і це стало звичайною особливістю зберігання порядку в установі.

24. Більш конкретно, з зібраної інформації видається, що заходи, застосовані персоналом, який у значній мірі покладався на «днювальних», були спрямовані на досягнення покірної поведінки від усіх ув'язнених з першого дня після їх прийняття до установи. На основі отриманих делегацією детальних та узгоджених описів можна помітити чітку закономірність щодо поводження з новоприбулими ув'язненими.

Схоже, що після прибуття до колонії та приміщення до приймального відділення, ув'язнені отримували від працівників колонії наказ прибирати територію відділення; будь-який ув'язнений, який відмовлявся виконувати цей наказ, за твердженнями, отримував покарання від «днювальних». За твердженнями, таке покарання відбувалося у приймальному відділенні (зазвичай у коморі), за повторюваною схемою, а саме: ув'язненого змушували роздягатися та лягти на підлогу, після чого його тримали декілька ув'язнених і били пластиковим шлангом по підшвах стоп та/або сідницях²⁰. До інших видів стверджуваного жорстокого поводження входило примушення ув'язнених дуже довго залишатися навприсядки з витягнутими уперед руками або робити декілька сотень присідань.²¹

²⁰ Один ув'язнений стверджував, що зазнав такого поводження декілька разів, поки, нарешті, не погодився підмітати територію приймального блоку

²¹ Були також отримані твердження, згідно з якими в день прибуття до колонії ув'язнених змушували вивчити розпорядок, і тих, хто провалював «екзамен», наступного дня могли побити «днювальні»

25. Зібрана делегацією інформація також свідчить про те, що повністю покірні ув'язнені зазвичай могли уникнути фізичного жорстокого поводження та відбути своє покарання у відносному спокої, але ті, які нібито порушували або кидали виклик офіційним та неофіційним правилам колонії, або ті, які хоча б трохи скаржилися на будь-який аспект поводження з ними, могли отримати жорстку відповідь.

Делегація також зауважила, що колонія № 77 надзвичайно рідко користувалася офіційними дисциплінарними заходами, зокрема у тому, що стосується дисциплінарного ізолятора.²² Цей факт, на додаток до попередніх зауважень, вказував на існування неофіційної дисциплінарної системи, якою користувалися працівники та «днювальні».

26. У світлі наведених вище міркувань **Комітет рекомендує органам влади України провести з центрального рівня оперативну та всеосяжну перевірку того, як функціонує колонія № 77. Він хотів би отримати опис конкретних заходів, вжитих у цьому стосунку.**

Крім того, необхідно вжити заходів для забезпечення того, щоб керівництво та працівники цієї колонії отримали чітку та сувору настанову про те, що будь-який працівник в'язниці, який скоїть, допоможе скоїти або підбурюватиме жорстоке поводження, буде притягнутий до відповідальності та понесе відповідне покарання.

* * *

27. У доповідях про попередні візити Комітет висловив серйозні сумніви щодо практики використання деяких ув'язнених як «днювальних», які виконують функції контролю за іншими ув'язненими в житлових приміщеннях та на виробництві і доповідають персоналу про будь-які випадки та порушення режиму. Тому Комітет із занепокоєнням помітив протягом даного візиту, що ця практика залишалася. Крім того, на жаль, незважаючи на конкретні рекомендації, які раніше давав Комітет, практика використання «днювальних» також офіційно передбачається Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань²³.

Як вже підкреслювалося раніше, Комітет вважає, що будь-яка часткова відмова від відповідальності за порядок та безпеку у в'язницях, яку несуть режимні співробітники установи, є неприйнятною. Така практика піддає більш слабких ув'язнених ризику жорстокого поводження та експлуатації з боку інших ув'язнених²⁴.

Комітет закликає владу України зробити всі необхідні кроки – у тому числі законодавчого характеру – для того, щоб покласти край цій практиці. Жодний ув'язнений (в жодній пенітенціарній установі у країні) не повинен мати владу над іншими ув'язненими²⁵.

²² За 2019-2020 роки лише сім разів ув'язнені були поміщені до ДІЗО (дисциплінарного ізолятора) і жодного разу до ПКТ (приміщень камерного типу) за останні декілька років.

²³ Див. розділ XVIII, пункт 2

²⁴ Наприклад, у колонії № 77 були повідомлення про днявальних, які вирішували, як розподіляти пакунки, які ув'язненим передавали родичі

²⁵ Див. також правило 62 Європейських тюремних правил, в якому говориться, що «жоден ув'язнений не повинен мати роботу або мати владу дисциплінарного характеру у в'язниці»

С. Дії щодо боротьби з катуваннями та іншими видами жорстокого поводження

28. Один з найбільш ефективних засобів запобігання жорстокому поводженню з боку працівників в'язниць полягає у ретельному розгляді скарг (або будь-якої інформації з відповідними ознаками) щодо жорстокого поводження і, коли це потрібно, застосуванні належних покарань. Це матиме значний стримуючий ефект. І навпаки, якщо влада не вживатиме ефективних заходів після отримання скарг, працівники пенітенціарних установ, які мають намір жорстокого поводження з ув'язненими, зможуть вважати, що можуть робити це безкарно.

29. У листопаді 2015 року Україна прийняла закон, який передбачав створення незалежного центрального органу виконавчої влади – Державного бюро розслідувань (ДБР) – уповноваженого «запобігати, виявляти, зупиняти, розкривати та розслідувати злочини в рамках своєї юрисдикції²⁶», до якої входять злочини, скоєні посадовими особами з правоохоронних органів²⁷. Новий слідчий орган був офіційно створений у лютому 2016 року та офіційно розпочав працювати у листопаді 2018 року. В плані організаційної структури ДБР складається з центрального офісу в Києві та декількох територіальних дирекцій²⁸.

30. В ході візиту делегація провела консультації зі старшими посадовими особами ДБР, які надали детальну інформацію про роботу відомства. Було відмічено, що ДБР усе ще перебувало у процесі розвитку, у тому числі, що стосується набору працівників, і особливо оперативних працівників²⁹. За словами співрозмовників делегації, майже повна відсутність оперативних співробітників³⁰ приводила до значних труднощів при здійсненні їх повноважень; тому ДБР повинно було спиратися на оперативні підрозділи інших державних органів, що за певних обставин могло поставити під сумнів незалежність розслідування. Делегація також була проінформована про те, що через відсутність оперативного персоналу ДБР ще не розпочинало провадження *ex officio* (тобто за власною ініціативою) щодо можливого жорстокого поводження з боку правоохоронних органів.

Комітет рекомендує органам влади України вжити невідкладні заходи для забезпечення того, щоб оперативні підрозділи ДБР були належним чином укомплектовані персоналом, з метою полегшення їх функціонування.

31. Що стосується розслідування справ про стверджуване жорстоке поводження з боку працівників правоохоронних органів, делегація була проінформована про те, що 24 слідчих ДБР займалися виключно такими розслідуваннями³¹. У цьому зв'язку делегації також надали статистику про загальну кількість отриманих скарг на жорстоке поводження з боку працівників в'язниць та результати проведених ДБР розслідувань. Було зауважено, що з листопада 2018 року ДБР обробило 579 скарг на катування або жорстоке поводження з боку працівників в'язниць, і в 70 справах відомство розпочало досудове розслідування. В цілому мали місце 109 кримінальних проваджень, і до цієї кількості входять справи, які до Бюро передав Офіс генерального прокурора. 42 справи були закриті через відсутність доказів, в одній справі розслідування було припинено, і в 66 справах розслідування тривало³². **Комітет вітатиме оновлену статистику стосовно цього.**

²⁶ Стаття 1 Закону «Про Державне бюро розслідувань».

²⁷ Стаття 216 (4) Кримінально-процесуального кодексу.

²⁸ Розташованих у Львові, Хмельницькому, Миколаєві, Мелітополі, Полтаві, Краматорську та Києві.

²⁹ Було сказано, що ця затримка заподіяна відсутністю відповідних положень у Законі про ДБР.

³⁰ Наприклад, територіальне відділення ДБР у Мелітополі, яке мало команду з 39 слідчих, мало лише двох оперативних працівників.

³¹ Кожне з семи територіальних відділень мало трьох таких слідчих.

³² Сюди входить єдина справа, в якій ДБР посилалася на статтю 127 Кримінального кодексу («Тортури»)

32. Делегація також провела консультації зі старшими представниками офісу Генерального прокурора, які контролюють те, як ДБР дотримується закону протягом досудових розслідувань та операцій, через уповноважених прокурорів. Співрозмовники делегації підкреслили, що дії для поліпшення ефективності розслідувань справ про стверджуване жорстоке поводження за участю посадових осіб залишаються на пріоритетній позиції у порядку денному. Зокрема, було зроблено посилання на спеціалізований департамент офісу Генерального прокурора, який здійснює процесуальне керівництво щодо слідчих ДБР у кримінальних провадженнях у таких справах.

Делегація також була проінформована про те, що на координаційній зустрічі глав правоохоронних органів у червні 2020 року було вирішено «розвивати, у співробітництві з Міністерством охорони здоров'я, спільний порядок інформування територіальних підрозділів Державного бюро розслідувань у випадках тілесних ушкоджень, які можуть вказувати на катування та інші види жорстокого поводження з боку працівників правоохоронних органів». На цій зустрічі, за доповідями, також було погоджено, що «Міністерство охорони здоров'я, у співробітництві з Міністерством юстиції, розробить для медичних установ єдиний порядок та форму документації тілесних ушкоджень осіб, які прагнули медичної допомоги у зв'язку з діями працівників правоохоронних органів або перебуванням у місцях позбавлення волі». Комітет вітає ці ініціативи й **бажає отримати оновлену інформацію про їх втілення.**

33. Як вже зазначалося вище, делегація ознайомила з ходом розслідування скарг на жорстоке поводження щодо ув'язнених у колонії № 25 у Харкові та колонії № 77 у Бердянську. Вона провела консультації з відповідними слідчими ДБР для ознайомлення зі слідчими діями, здійсненими у цих справах.

34. Досудове розслідування стверджуваного жорстокого поводження з ув'язненими у колонії № 25 у Харкові розпочало полтавське відділення ДБР, після скарг щодо застосування надмірної сили у контексті втручання 8 січня 2020 року (див. пункт 19). Делегація була проінформована про те, що, окрім можливого застосування невинуватної або непропорційної сили членами групи швидкого реагування, здійснювалася також перевірка того, чи існували достатні підстави для залучення сил спеціального призначення до колонії у контексті загального обшуку³³.

Було сказано, що усі 26 заявлених постраждалих були опитані на початку розслідування; декілька з них також подали скарги про жорстоке поводження з боку працівників колонії наприкінці 2019 року (див., наприклад, пункти 15 - 17). Було зауважено, що деякі скаржники були переведені до інших пенітенціарних установ в якості захисту від можливого залякування. Крім того, як стверджувалося, майже всі скаржники пройшли судово-медичну експертизу одразу після вищезгаданої операції (тобто, з 9 до 12 січня 2020 року), яка, зокрема, виявила, що у деяких випадках медичні ознаки відповідали твердженням про удари кийками та використання кайданок. Що стосується інших доказів, співрозмовники делегації висловили жаль з приводу того факту, що камери спостереження установи не працювали в день втручання, що негативно вплинуло на хід розслідування.

Комітет хотів би бути проінформований про прогрес та результати вищезгаданого розслідування, у тому числі в тому, що стосується окремих справ, описаних у пунктах 15 - 17 доповіді.

³³ Делегації було сказано, що внутрішня перевірка інциденту, проведена Міністерством юстиції, дійшла висновку про те, що не було жодних порушень з боку членів підрозділу спеціального призначення.

35. Кримінальне розслідування щодо колонії № 77 у Бердянську розпочав у лютому 2019 року офіс Генерального прокурора в результаті скарг від восьми ув'язнених та семи родичів ув'язнених на жорстоке поводження та вимагання з боку працівників колонії та «днювальних». Провадження розпочалися відповідно до статей 127 (катування), 189 (вимагання), 364 (зловживання повноваженнями) та 365 (перевищення повноважень) Кримінального кодексу, і їх проводило відділення ДБР у Мелітополі³⁴.

Відповідно до наданої делегації інформації, ДБР допитало усіх скаржників та стверджуваних порушників, а також опитало більш ніж 60 свідків. Стверджуване жорстоке поводження переважно складалося з ударів (зазвичай – пластиковим шлангом) по підшвах стоп, примусу стояти упродовж усього дня та позбавлення сну. Стверджувалося, що вісім ув'язнених, які подали офіційні скарги, були переведені до інших пенітенціарних установ у якості захисту,³⁵ і що вони проходили судово-медичні експертизи з березня до червня 2019 року. У деяких випадках були виявлені тілесні ушкодження, які, відповідно до протоколів судово-медичної експертизи, були результатами ударів тупими предметами та могли бути нанесені у часовий період, заявлений відповідними особами.

При цьому, у світлі висновків делегації, зроблених упродовж візиту (див. пункти 23 - 25), на жаль, слідчий прийняв рішення про припинення кримінальних проваджень відповідно до статей 364 та 365 Кримінального кодексу, через відсутність доказів (зокрема, тверджень свідків), які б підтверджували заяви про участь персоналу у стверджуваному жорстокому поводженні³⁶. У цьому контексті також було зроблено посилання на труднощі, які виникають внаслідок нестачі кадрів у ДБР (див. пункт 30 та виноску 30), а також у результаті відсутності співпраці з боку керівництва колонії № 77, у тому числі через неодноразову відмову у доступі ДБР до установи. **Необхідно зробити кроки для забезпечення того, щоб подібні ситуації більше не повторювалися.**

Комітет бажає бути проінформований про конкретні кроки, зроблені ДБР у контексті розслідування щодо колонії № 77 для встановлення можливої участі персоналу колонії – у тому числі шляхом підбурення, згоди або замовчування – у стверджуваному жорстокому поводженні «днювальних» з ув'язненими (як стверджувалося у деяких скаргах). У цьому зв'язку Комітет хотів би знати, чи вживало ДБР будь-які професійні методи, призначені для гарантії анонімності та безпеки свідків.

Комітет також хотів би отримати інформацію про результат цього розслідування.

36. Як було і під час попередніх візитів Комітету, делегація помітила, що недостатня присутність персоналу була спільною особливістю в усіх відвіданих колоніях. Наприклад, у колонії № 100 один охоронець відповідав за нагляд за сотнею ув'язнених упродовж дня, іноді йому допомагали один або два інших працівника, які патрулювали різні житлові приміщення. Вночі та на вихідних не було постійної присутності персоналу у житловій частині колонії (невеликий патруль охоронців обходив територію кожні дві-три години).

³⁴ Після того, як Генеральна прокуратура передала справу на розслідування до Національної поліції у листопаді 2019 року (коли прокуратура прийняла рішення про відмову в порушенні кримінальної справи проти працівників в'язниці у зв'язку з відсутністю складу злочину), справу було повернуто до ДБР у березні 2020 року.

³⁵ Видається, що такі заходи не здійснювалися стосовно свідків.

³⁶ По суті, це означало, що ДБР не мало повноважень щодо подальшого розслідування цієї справи.

Комітет змушений знову підкреслити, що низька укомплектованість персоналом зменшує можливість прямого контакту з ув'язненими, збільшує напругу між ув'язненими та персоналом, та сприяє використанню «днювальних» для здійснення контролю за ув'язненими. **Комітет закликає владу України без подальших затримок зробити кроки для перегляду комплектування відвіданих колоній персоналом (і, якщо це доречно, інших пенітенціарних установ), з метою забезпечення більшої присутності охоронців у житлових та робочих приміщеннях.**

37. Під час візиту Комітет був проінформований про плани влади України щодо збільшення використання відеозаписів з метою запобігання можливому зловживанню силою з боку працівників колоній³⁷. Зокрема, було заплановано видати охоронцям колонії натільні камери.

Комітет вітає ці плани. Він вважає, що застосування відеозаписів за допомогою стаціонарних та портативних приладів є потенційною важливою гарантією проти жорстокого поводження, а також корисним заходом безпеки. **Комітет закликає владу України надати високий пріоритет втіленню наведених вище планів.**

D. Умови тримання загального тюремного населення

38. Матеріальні умови тримання у колоніях № 25 та № 100 залишилися переважно такими, які були зафіксовані під час візиту ad hoc 2016 року³⁸. В обох установах житлові приміщення утримувались у доброму стані та були бездоганно чистими.

У колонії № 100 прикладалися тривалі зусилля для подальшого поліпшення матеріальних умов тримання, зокрема, шляхом перебудови великих жилих приміщень на менші³⁹ та проведення ремонтних робіт у житлових приміщеннях. Що стосується колонії № 25, житлові блоки переважно склалися з невеликих кімнат (наприклад, у блоці 1 було біля 12 кімнат, в кожній з яких було не більше десяти ліжок), хоча у деяких житлових блоках усе ще були жилі приміщення великої місткості (наприклад, жила приміщення з 56 ліжками у блоці 4).

39. Незважаючи на вік приміщень, житлові приміщення для ув'язнених у колонії № 77 перебували у доброму стані. Вони були відремонтованими, чистими, мали добре освітлення та достатню вентиляцію. Два з чотирьох житлових відділень склалися з жилих приміщень великої місткості (а саме, блоки 1 та 2, в яких були жилі приміщення розміром до 70 ліжок), в той час як два інших склалися з менших кімнат (від 8 до 24 ліжок).

40. Комітет бажає нагадати, що він заперечує проти самого існування багатомісних житлових приміщень ; у таких жилих приміщеннях ув'язнені знаходяться у тісних умовах і постійно стикаються з відсутністю приватності. Комітет також визнав, що ризик залякування та насильства в таких жилих приміщеннях є великим, і що належний контроль з боку персоналу значно ускладнюється. Крім того, відокремлення певних ув'язнених на основі індивідуальної оцінки ризиків та потреб стає майже неможливою задачею. Тому Комітет давно заохочував перехід від використання багатомісних приміщень до менших приміщень⁴⁰.

³⁷ У колонії № 25 у Харкові делегація була проінформована про те, що додаткові 60 камер спостереження були встановлені в установі у 2020 році.

³⁸ Див. СРТ/Іnf (2017) 15, стор. 53 та 56.

³⁹ У колонії усе ще були декілька приміщень з 50 або більше ліжками

⁴⁰ Різні недоліки великих жилих приміщень наводяться у 11-й загальній доповіді Комітету (див. пункт 29)

Комітет хотів би бути проінформованим про кроки, зроблені або передбачені владою України для переходу від системи багатомісних жилих приміщень у пенітенціарних установах до системи менших житлових приміщень.

41. В усіх трьох відвіданих колоніях душ був зазвичай доступним для ув'язнених лише раз на тиждень.

Комітет повторює свою рекомендацію про те, що частоту доступу ув'язнених до душу в пенітенціарній системі необхідно підвищити⁴¹.

42. Щодо діяльності, відповідно до інформації, наданої керівництвом колонії № 25, 135 ув'язнених мали оплачувану роботу в різних майстернях (виготовлення меблів, автомобільних причепів тощо), а близько 50 ув'язнених працювали в загальних службах установи (ремонт, котельня, їдальня тощо). Крім того, близько 50 ув'язнених були залучені до професійного навчання (на такі професії, як зварювальники, токарі та теслярі)⁴².

У зв'язку з цим, ознайомлення з реєстрами присутності в деяких блоках та інтерв'ю з ув'язненими (у тому числі «днювальними») свідчили про те, що кількість ув'язнених, які працювали у виробничих приміщеннях установи, була значно більшою, ніж заявлена адміністрацією кількість⁴³. Стверджувалося, що ув'язнених заохочували працювати безкоштовно, в обмін на невелику кількість продуктів та сигарет або підтримку адміністрації при отриманні умовно-дострокового звільнення. **Комітет бажає отримати коментарі влади України з цього питання.**

43. В колонії № 100 близько 300 ув'язнених працювали у виробничих приміщеннях установи (в основному на металообробці), від 40 до 50 ув'язнених проходили професійну підготовку (для професій зварювальника, токаря тощо), й близько 40 виконували різні побутові завдання⁴⁴.

У колонії № 77 близько 30 ув'язнених займалися побутовими завданнями, а приблизно 70 ув'язнених працювали у майстернях установи (шиття, виготовлення рибальських сіток тощо) на момент візиту (тобто, близько 37% тюремного населення)⁴⁵. Однак делегації сказали, що у зв'язку з віддаленим знаходженням колонії, бізнес не завжди був зацікавлений у замовленні товарів з установи, в результаті чого працевлаштування ув'язнених було нерегулярним.

Комітет заохочує владу України підвищити зусилля для більшого забезпечення можливостями працевлаштування (бажано – на професійній основі) ув'язнених у колоніях № 77 та № 100. Стосовно цього слід підкреслити, що надання ув'язненим роботи не повинно визначатися лише ринком; необхідно впровадити активну державну політику, у разі необхідності шляхом спеціальних стимулів для розміщення замовлень на тюремному виробництві.

⁴¹ Див. у цьому відношенні правило 19.4 Європейських тюремних правил

⁴² Тобто, близько 215 ув'язнених у цілому (біля 27% тюремного населення)

⁴³ З побачених делегацією реєстрів стало очевидно, що у блоках вдень була відсутня значно більша кількість ув'язнених, ніж уночі, на момент візиту делегації. Наприклад, з 45 ув'язнених, які знаходилися у блоці 2, у день візиту у блоці були присутні 27 (це був робочий день). Однак, відповідно до реєстру, ця кількість зазвичай була у межах п'яти-восьми осіб у минулі дні, протягом щонайменш декількох тижнів.

⁴⁴ Тобто, близько 43% тюремного населення.

⁴⁵ Курси професійної підготовки були припинені через пандемію Covid-19.

Е. Становище довічно ув'язнених осіб

44. Як вже згадувалося вище, у колонії № 100 на момент візиту було 55 осіб, які відбували довічне ув'язнення (усі чоловіки)⁴⁶.

Слід зауважити з самого початку, що делегація не отримала тверджень про нещодавнє фізичне жорстоке поводження персоналу з довічно ув'язненими особами.

45. Представники Міністерства юстиції проінформували делегацію на початку візиту про те, що від довготривалої практики систематичного надягання кайданок на довічно ув'язнених осіб при супроводі персоналом у пенітенціарній системі поступово відмовлялися. Дійсно, при відвідуванні колонії № 100 делегація помітила, що близько 75% довічно ув'язнених осіб в установі більше не заковували в кайданки під час таких подій⁴⁷.

Це є позитивним розвитком, який необхідно продовжувати. Як Комітет підкреслив у минулому, **рутинне надягання кайданок на ув'язнених при виводі з камер повинно бути винятковим заходом, який завжди ґрунтується на індивідуальній оцінці ризиків, і повинен регулярно та часто переглядатися.**

46. При цьому занепокоєння викликає те, що, незважаючи на неодноразові рекомендації Комітету після попередніх візитів, довічно ув'язнені особи продовжували зазнавати певних анахронічних та таких, що принижують гідність, практик, таких, як примус бігти по коридору, напівприсідаючи (наприклад, при виводі на прогулянку на свіжому повітрі), або ходити протягом супроводу, зігнувшись у талії, з піднятими руками, або ув'язнені були зобов'язані стояти обличчям до стіни з руками за спиною кожного разу при відкритті дверей камери.

Комітет змушений знову підкреслити, що такі практики не є необхідними з погляду безпеки, і ніяк не сприяють позитивним відносинам між персоналом та ув'язненими. **Комітет закликає владу України негайно покласти край таким практикам.**

47. Що стосується умов тримання довічно ув'язнених осіб, слід зауважити, що у 2017 році відкрився новий житловий блок, який надає ув'язненим поліпшені житлові умови та збільшені можливості для спілкування⁴⁸. Блок складався з просторого жилого приміщення, обладнаного десятьма ліжками (де ув'язнені також могли дивитися телевізор та грати в настільні ігри), швейної майстерні, добре обладнаної кухні та місця для вправ на свіжому повітрі⁴⁹.

При цьому Комітет змушений підкреслити, що він не надає переваги таким великим житловим приміщенням; буде більш бажано розміщувати ув'язнених у менших спальнях зі спільними приміщеннями для спілкування. **Комітет сподівається, що це буде враховано у майбутніх планах будівництва.**

⁴⁶ В Україні на момент візиту було в цілому 1,523 довічно ув'язнених осіб (у тому числі 22 жінки).

⁴⁷ Для порівняння, на момент візиту Комітету у 2016 році лише трьох з 62 довічно ув'язнених не заковували у кайданки рутинним чином

⁴⁸ Після відбуття п'яти років у приміщенні камерного типу ув'язнені можуть подати заяву щодо переведення до цього блоку (див. пункт 50)

⁴⁹ Блок знаходився на першому поверсі адміністративної будівлі, і на момент візиту вміщував вісім ув'язнених. Решта довічно ув'язнених осіб продовжувала знаходитися у старому блоці

48. Матеріальні умови ув'язнення у старому блоці залишалися переважно задовільними. Зокрема, у камерах було достатньо житлового простору⁵⁰ і вони мали належний доступ до природного освітлення та вентиляції. Однак, ув'язнені не бачили, що знаходилося поза межами камери, через те, що вікна були частково обладнані матовим склом. Крім того, у подвійних камерах туалети були лише частково відокремлені.

Комітет рекомендує вжити заходів у старому блоці для довічно ув'язнених осіб у колонії № 100 для перегляду дизайну вікон у камерах для того, щоб дозволити ув'язненим бачити, що знаходиться поза межами камери, а також забезпечити, щоб туалети у двомісних камерах були повністю відокремлені.

49. Комітет дуже занепокоїло те, що він помітив, що незважаючи на його давні рекомендації, для переважної більшості довічно ув'язнених осіб у колонії № 100 (тобто, осіб, які знаходилися у старому приміщенні) режим не поліпшився. Вони продовжували бути запертими в камерах упродовж 23 годин на добу (багато хто з них виконував роботу в камері⁵¹), а їх єдина діяльність поза межами камери полягала лише у прогулянці упродовж однієї години, яку здійснювали для однієї камери за раз у дуже малих (деякі були розміром у 13 кв. м.) двориках. Як і у минулому, цим ув'язненим не дозволяли спілкуватися з довічно ув'язненими особами з інших камер.

Комітет знову закликає владу України розвинути режим для довічно ув'язнених осіб у колонії № 100, зокрема, шляхом забезпечення спектру спільних видів діяльності поза межами камер. Комітет також рекомендує вжити кроки в цій установі для збільшення прогулянкових двориків для довічно ув'язнених осіб (так, щоб дозволити справжні фізичні заняття) і забезпечити, щоб таким ув'язненим, як правило, дозволялося контактувати з ув'язненими з інших камер (у тому числі під час прогулянок).

50. Відповідно до статті 151-1 Кримінально-виконавчого кодексу, після відбуття щонайменше п'яти років ув'язнення та після оцінки індивідуальної поведінки та ставлення до праці довічно ув'язнених осіб може бути переведено з менших приміщень камерного типу до багатомісних камер/приміщень у в'язниці максимального рівня безпеки, що дозволить їм приймати участь у групових видах діяльності (освітніх, культурних та спортивних), і також згодом дійти до звичайного житлових приміщень у в'язниці максимального рівня безпеки ще через п'ять років ув'язнення. Інакше кажучи, відбувши десять років покарання, довічно ув'язнені особи можуть, у принципі, бути розміщеними разом з іншими ув'язненими⁵².

Однак, загальним правилом залишається ізоляція довічно ув'язнених осіб⁵³. Тому Комітет змушений повторити, що розміщення осіб, засуджених до довічного ув'язнення, повинно бути результатом усеосяжної та поточної оцінки потреб та ризиків, а не тільки результатом покарання. У цьому контексті складно виправдати те, що всі довічно ув'язнені особи повинні відбутися перші десять років покарання відокремленими від решти ув'язнених. **Комітет рекомендує владі України знову переглянути законодавство з метою повної відмови від ізоляції осіб, засуджених до довічного ув'язнення**⁵⁴.

⁵⁰ Камери, розраховані на двох та чотирьох осіб були розміром, відповідно, близько 8 та 14 кв. м. (без урахування санвузлу). Слід зауважити, що в камерах другого типу знаходилося не більше трьох осіб.

⁵¹ Виготовлення капців та подарункових коробок.

⁵² На додаток до довічно ув'язнених осіб у в'язницях максимального рівня безпеки знаходяться особи, які відбувають визначене покарання за дуже тяжкі злочини.

⁵³ Див. статтю 150 (2) Кримінально-виконавчого кодексу.

⁵⁴ При цьому влада повинна керуватися, зокрема, рекомендацією Rec (2003) 23 Комітету міністрів Ради Європи адміністраціям в'язниць про керування довічно ув'язненими особами та іншими ув'язненими з великими вироками.

51. У попередніх доповідях Комітет неодноразово висловлював свої занепокоєння щодо того, що довічно ув'язнені особи підлягають постійному відеоспостереженню у своїх камерах. На думку Комітету, така систематична практика виявляється непропорційною; вона суттєво порушує приватність ув'язнених і робить увесь режим ще більш тяжким, особливо якщо це відбувається упродовж довгого часу⁵⁵.

На жаль, під час візиту делегація знову помітила, що всі камери для довічно ув'язнених осіб у колонії № 100 були під постійним відеоспостереженням. Комітет визнає, що відеоспостереження у камерах може бути виправданим в окремих справах, наприклад, коли особа ризикує пошкодити собі або накласти на себе руки, або якщо існує конкретна підозра того, що ув'язнений займається в камері діяльністю, яка може поставити під загрозу безпеку. Однак, будь-яке рішення про введення такого спостереження за конкретним ув'язненим повинно завжди ґрунтуватися на індивідуальній оцінці ризиків і повинно регулярно переглядатися. **Комітет знову повторює свою рекомендацію про те, що владі України слід переглянути необхідність використання відеоспостереження у камерах колонії № 100 (і, якщо це доречно, в інших пенітенціарних установах), у світлі наведених вище зауважень⁵⁶.**

52. Делегація зауважила, що у старому блоці для довічно ув'язнених осіб у колонії № 100 мали місце нотатки на дверях камер з наданням короткого опису злочинів, скоєних особами, які знаходилися в камерах. На думку Комітету, **таку практику слід зупинити, оскільки вона не служить жодній розумній меті, і окрім стигматизації, має ефект пошкодження стосунків між ув'язненими та працівниками в'язниці.**

53. Законодавство України усе ще не містить реалістичної перспективи умовно-дострокового звільнення ув'язнених, які відбувають довічне ув'язнення. Довічно ув'язнені особи мають право на умовно-дострокове звільнення лише після того, як їх довічне ув'язнення буде замінено президентським помилуванням на визначений строк тривалістю не менше 25 років⁵⁷.

Стосовно цього Комітет отримав від влади України наступну інформацію: «Міністерство юстиції розробляє законопроект з метою приведення законодавства у відповідність до практики Європейського суду з прав людини, зокрема, щодо втілення рішення «*Петухов проти України (№ 2)*» (12 березня 2019 року; заява № 41216/13)⁵⁸. Законопроект пропонує внести зміни до Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів, а також до Закону «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з пенітенціарних установ», і реалізувати механізм пом'якшення покарання у вигляді довічного ув'язнення. У законопроекті пропонується внести зміни до статті 82 Кримінального кодексу, яка визначає можливість особи, яка відбуває довічне покарання, змінити решту покарання на більш м'яке після відбуття щонайменше десяти років ув'язнення. У такому випадку довічне ув'язнення можна буде замінити на ув'язнення строком від п'ятнадцяти до двадцяти років». **Комітет хотів би отримати оновлену інформацію з цього питання.**

⁵⁵ З іншого боку, встановлення камер спостереження може бути важливим додатковим засобом для забезпечення безпеки у загальних місцях пенітенціарних установ (коридорах, спортивних залах тощо) та дворах для прогулянок.

⁵⁶ Див. також рішення Європейського суду з прав людини у справі «*Горлов та інші проти Росії*» (2 липня 2019 року; заяви №№ 27057/06, 56443/09, 25147/14).

⁵⁷ Див. статтю 87 (2) Кримінального кодексу.

⁵⁸ У справі «*Петухов проти України (№2)*» Суд виявив порушення статті 3 ЄКПЛ у зв'язку з тим, що заявник не мав перспективи звільнення або можливості перегляду довічного ув'язнення. Суд також постановив, що Україна повинна реформувати свою систему перегляду довічного ув'язнення шляхом розгляду в кожній справі того, чи було виправдано ув'язнення, і шляхом дозволу довічно ув'язненим особам передбачити, що вони повинні зробити для умовно-дострокового звільнення, та за яких умов.

Ф. Питання медичного обслуговування

54. Беручи до уваги цільовий характер візиту, делегація не провела ретельну оцінку медичного обслуговування у відвіданих колоніях. Вона переважно фокусувалася на ролі медичного обслуговування у запобіганні жорстокому поводженню та міркуваннях безпеки під час медичних процедур.

55. З самого початку візиту делегація була проінформована про вжиті Міністерством юстиції заходи для поліпшення якості медичного обслуговування у в'язницях та забезпечення кращої координації з Міністерством охорони здоров'я у цій галузі. Зокрема, було зазначено, що за два попередні роки комплектація кадрами лікарень та медичних відділень Центру охорони здоров'я⁵⁹ Державної служби виконання покарань значно поліпшилася, і були зроблені значні інвестиції для поліпшення медичного обладнання⁶⁰.

Крім того, було зроблено посилення на міжвідомчу робочу групу при Міністерстві охорони здоров'я, створену незадовго до візиту, мета якої полягає в «розвитку та втіленні заходів для подальшої реформи діяльності в галузі охорони здоров'я для осіб під вартою та засуджених ув'язнених, і у [визначенні] можливості та обсягу передачі керівних функцій з цього питання від Міністерства юстиції Міністерству охорони здоров'я»⁶¹.

Комітет вітає зусилля, які влада України приклала до поліпшення якості охорони здоров'я у в'язницях. Окрім цього, **Комітет хотів би отримати оновлену інформацію про прогрес, досягнутий вищезгаданою робочою групою, зокрема, в тому, що стосується реалізації довгострокових планів органів влади щодо передачі відповідальності за охорону здоров'я у в'язницях з Міністерства юстиції до Міністерство охорони здоров'я.**

56. У попередніх доповідях за результатами візитів Комітет неодноразово підкреслював важливий внесок, який можуть зробити медичні працівники, що працюють у пенітенціарних установах, для запобігання жорстокому поводженню, за допомогою ретельного обстеження ув'язнених, методичної документації травм та надання інформації відповідним органам влади. Точна та своєчасна документація та повідомлення про такі медичні докази значно полегшить розслідування скарг на можливе жорстоке поводження та притягнення порушників до відповідальності, що, у свою чергу, у майбутньому буде сильним стримуючим чинником проти жорстокого поводження⁶².

⁵⁹ Центр охорони здоров'я є державною установою, підпорядкованою Міністерству юстиції, яка відповідає за медичні послуги в пенітенціарних установах

⁶⁰ Цифрове рентгенівське обладнання, стоматологічне обладнання, електрокардіографи, стерилізатори повітря, мікроскопи, а також електричні та фото-калориметри.

⁶¹ Перша зустріч робочої групи була запланована на серпень 2020 року.

⁶² Див. також матеріальну частину 23-ї загальної доповіді Комітету: «Документування та доповідання про медичні докази жорстокого поводження» СРТ/Іnf (2013) 29

57. У цьому контексті Комітет зазначив, що переглянутий Порядок організації медичного обслуговування ув'язнених був ухвалений 1 липня 2020 року у спільному наказі (№ 2256/5/1491) Міністерства юстиції та Міністерства охорони здоров'я. Зокрема, наказ зобов'язує медичний персонал пенітенціарних установ проводити медичні обстеження усіх новоприбулих ув'язнених у день прибуття, і якщо ув'язнений має тілесні ушкодження, складати звіт, який міститиме, зокрема: пояснення ув'язненого, які стосуються обстеження, всеосяжний опис стану здоров'я ув'язненого, детальний опис відповідних травм (у тому числі їх розмір та місцезнаходження) та «припущення медичного працівника у світлі інформації, наданої ув'язненим, та медичних ознак, а також обґрунтування їх відношення». Крім того, повинні бути зроблені фотографії травм ув'язненого, які прикріплюються до звіту, і ув'язнений повинен отримати копію звіту. На додаток до цього, про факт виявлення травм медичний персонал повинен негайно повідомити у письмовій формі компетентного прокурора та адміністрацію в'язниці, і це необхідно зафіксувати у журналі виявлення тілесних травм новоприбулих ув'язнених.

Ці положення слід вітати; при належному втіленні вони зроблять значний внесок у запобігання жорстокому поводженню.

При цьому Комітет вважає, що до медичного персоналу, який працює у в'язницях, необхідно чітко довести, що на додаток до медичних обстежень, здійснених після прийняття, згадані вище положення повинні також застосовуватися у контексті травм, отриманих ув'язненими упродовж ув'язнення (тобто, після випадку насильства у в'язниці).

58. Що стосується фіксації та повідомлення про травми, спостереження, зроблені делегацією протягом візиту, свідчать про те, що практика у відвіданих колоніях була далеко незадовільною, незважаючи на постійні рекомендації Комітету стосовно цього. Декілька ув'язнених указали, що після того, як вони зазнали фізичного жорстокого поводження, доступ до медичного персоналу супроводжувався затримками до тих пір, поки не зникли помітні сліди, або вони взагалі не отримували доступ до медичного персоналу. Висновки делегації підтвердили ці заяви. Наприклад, делегація помітила, що медичний персонал колонії № 100 у Темнівці не задокументував майже жодних фізичних травм з січня 2019 року. Маловірогідно, що установа такого розміру (яка вміщує більш ніж 900 ув'язнених) не мала випадків, які закінчувалися травмами (які були понесені випадково, самостійно або в результаті насильства), протягом понад півтора року.

Крім того, огляд медичної документації у колоніях також виявив, що у рідких випадках, коли травми були задокументовані⁶³, медичні фахівці не намагалися оцінити відповідність між медичними висновками та будь-якими твердженнями відповідних ув'язнених, які стосувалися походження травм, у тому числі коли дані ув'язненим пояснення не відповідали типу отриманої травми⁶⁴.

Більш того, видається, що медичний персонал передавав інформацію про травми до адміністрації в'язниці, але не передавав до прокуратури (як повинен був).

⁶³ Слід зазначити, що делегація не змогла оцінити якість документування травм у колоніях № 77 та № 100, через дуже малу кількість травм, задокументованих медичним персоналом. Що стосується колонії № 25, опис травм не завжди був детальним.

⁶⁴ Наприклад, у справі ув'язненого у колонії № 77 у Бердянську, який стверджував, що отримав зміщений перелом нижнього кінця лівої променевої кістки «в результаті падіння»

59. Як уже згадувалося вище, Комітет вважає, що медичні служби у в'язницях можуть зробити значний вклад у запобігання жорстокому поводженню шляхом систематичного та належного документування травм і, якщо це доречно, надання інформації відповідним органам. Відповідно, Комітет із великим занепокоєнням помітив, що ця профілактична роль далеко не виконувалася службами охорони здоров'я у відвіданих колоніях. Крім того, на думку Комітету, згадана вище бездіяльність медичного персоналу пенітенціарних установ у певних справах може вважатися сприянням жорстокому поводженню з ув'язненими.

Комітет закликає владу України забезпечити, щоб ув'язнені мали ефективне право на оперативне обстеження медичними фахівцями (зокрема, після епізодів насильства), і щоб медичний персонал в'язниць проходив належну підготовку та отримував чіткі вказівки про відповідні вимоги оновленого Порядку організації медичного обслуговування для ув'язнених та давніх рекомендацій Комітету з цього питання⁶⁵. Комітет хотів би отримати опис конкретних кроків, зроблених владою України у цьому напрямку.

60. Занепокоєння також викликає те, що в усіх відвіданих колоніях делегація помітила присутність кліток або металевих перегородок у медичних кабінетах, куди зазвичай поміщували ув'язнених під час медичних консультацій або втручань (наприклад, введення ін'єкцій).

Як Комітет неодноразово підкреслював у минулому, він визнає, що особливі заходи безпеки можуть бути необхідними у конкретних випадках; однак, систематична практика поміщення ув'язнених до кліток під час медичних процедур/консультацій порушує гідність ув'язнених, заважає розвитку належних стосунків між пацієнтом та лікарем та може перешкодити встановленню належних медичних висновків. **Комітет закликає владу України негайно демонтувати клітки та заграбовані місця з медичних частин та покласти край такій практиці в усіх пенітенціарних установах.**

61. Відповідно до переглянутого Порядку організації медичного обслуговування ув'язнених, медичні обстеження ув'язнених повинні здійснюватися «поза межами чутиності, а також зору осіб, які не належать до медичного персоналу, окрім тих випадків, коли лікар просить персонал установи бути присутнім на підставах безпеки, або коли про це просить ув'язнений».

Стосовно цього Комітет відчуває зобов'язання підкреслити, що **медичні обстеження/консультації ув'язнених повинні завжди відбуватися поза межами чутиності працівників в'язниці, і лише в межах їх зору, якщо цього потребує медичний персонал.**

62. Виявилось, що, повністю нехтуючи згаданим вище положенням (і повторюваними рекомендаціями Комітету), медичні обстеження/консультації ув'язнених у колоніях № 25 та № 77, як правило, здійснювалися у присутності охоронців.

⁶⁵ Див., із нещодавнього, СРТ/Іnf (2018) 41, пункт 88

Комітет змушений повторити, що не може бути виправдання систематичній присутності охоронців під час медичних обстежень. Їх присутність шкодить встановленню належних стосунків між лікарем та пацієнтом і зазвичай не є необхідною з точки зору безпеки. Крім того, присутність працівників пенітенціарної установи може заважати ув'язненим описувати походження отриманих травм. **Комітет знову закликає владу України зробити кроки в рамках пенітенціарної системи для забезпечення того, щоб припис, наведений у попередньому пункті, дотримувався під час медичних обстежень ув'язнених.**

Окрім цього, делегація зауважила, що в усіх відвіданих колоніях особисті медичні карти ув'язнених були доступними для «днювальних», призначених для медичного блоку. **Комітет рекомендує зробити негайні кроки для того, щоб покласти край цьому стану справ.**

G. Дисципліна

63. Стаття 132 Кримінально-виконавчого кодексу, в якій описуються типи та обсяг можливих дисциплінарних санкцій, передбачає, що до засуджених повнолітніх чоловіків може застосовуватися дисциплінарний ізолятор на строк до 14 діб. Крім того, такі ув'язнені можуть бути поміщені (відповідно до судового рішення) у карцер у ПКТ, розраховане на декілька осіб⁶⁶ на строк до трьох місяців. Комітет вважає, що **буде більш бажано знизити максимальний можливий період дисциплінарного одиночного ув'язнення для засуджених⁶⁷. Крім того, слід забезпечити, щоб поміщення до ПКТ не прирівнювалося до одиночного ув'язнення.**

64. Комітет неодноразово рекомендував скасувати статтю 391 Кримінального кодексу, згідно з якою ув'язнені могли бути засуджені до додаткового строку тривалістю до трьох років позбавлення волі за повторювані порушення дисциплін⁶⁸. Тому Комітет із великим занепокоєнням відмічає, що ця рекомендація залишається невтленою. **Він закликає органи влади України скасувати статтю 391 Кримінального кодексу без подальших зволікань.**

65. Делегація зазначила, що в колоніях № 25 та № 100 не було надмірного використання дисциплінарних заходів (що стосується колонії №77, див. пункт 25).

Крім того, вона отримала враження, що дисциплінарні заходи зазвичай проводилися у правових межах⁶⁹. Однак, видається, що у колонії № 25 ув'язнені не завжди отримували копію дисциплінарного рішення (хоча їх інформували усно про право оскаржити це рішення). Крім того, жоден з опитаних делегацією ув'язнених у колоніях № 25 та № 100 не був проінформований про своє право на доступ до адвоката та право звернутися по правову допомогу.

⁶⁶ Приміщення камерного типу.

⁶⁷ Див. 21-шу загальну доповідь Комітету, пункт 56 (СРТ/Інф (2011) 28).

⁶⁸ Див. пункт 46 СРТ/Інф (2017) 15 та пункт 103 СРТ/Інф (2018) 41

⁶⁹ Див. статтю 135 Кримінально-виконавчого кодексу.

Комітет рекомендує зробити кроки у колоніях № 25 та 100 (і, де доречно, в інших пенітенціарних установах України) для забезпечення того, щоб ув'язнені, які підлягають дисциплінарним санкціям, систематично отримували копії відповідних рішень. Необхідно також зробити кроки для того, щоб ув'язнені були проінформованими про своє право на доступ до адвоката та право звертатися за юридичною допомогою в контексті дисциплінарних проваджень.

6б. Матеріальні умови у дисциплінарних приміщеннях у відвіданих колоніях були зазвичай прийнятними, за винятком деяких камер у колонії №. 77, які були розміром у 4.5 кв. м. (тобто, приблизно 3 на 1.5 метри). Комітет рекомендує розширити або вивести з експлуатації будь-які камери розміром менш ніж 6 кв. м. (без урахування санітарних вузлів) і щоб відстань між протилежними стінами кожної камери складала не менш ніж два метри⁷⁰.

⁷⁰ Див. стосовно цього СРТ/Іnf (2015) 44: «[Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards](#)». Український переклад див. у виданні: Човган В. О. Пенітенціарна система України та стандарти Європейського комітету з запобігання катуванням / передм. М. М. Гнатівського; ГО «Харківська правозахисна група». – Харків: Права людини, 2020. – с. 389-397, <http://library.khpg.org/index.php?id=1604852072>

ДОДАТОК

**Перелік національних органів влади та неурядових організацій,
з якими делегація Комітету проводила консультації**

A. Національні органи

Міністерство юстиції

Денис МАЛЮСЬКА	Міністр
Олена ВИСОЦЬКА	Заступник міністра
Сергій ГРЕЧАНЮК	В. о. начальника Департаменту з питань виконання кримінальних покарань
Петро ТІТОВЕЦЬ	Перший заступник начальника Департаменту виконання кримінальних покарань
В'ячеслав РУДЕНКО	Заступник начальника Департаменту виконання кримінальних покарань
Володимир ТРОХИМЧУК	Начальник Управління пенітенціарних інспекцій
Світлана РОГОЗЯНСЬКА	Заступник директора Департаменту міжнародного права

Державне бюро розслідувань

Олександр БАБІКОВ	Перший заступник директора
Максим БОРЧАКОВСЬКИЙ	Начальник Головного слідчого управління
Сергій КОСТІН	В. о. начальника Відділення досудового розслідування
Євгенія ЗІНЧЕНКО	Начальник відділу міжнародного співробітництва

Офіс генерального прокурора

Гюндуз МАМЕДОВ	Заступник Генерального прокурора
Роман РОМАНЧУК	Виконуючий обов'язки начальника відділу нагляду за дотриманням законів під час виконання судових рішень у кримінальних провадженнях та інших примусових заходів у місцях позбавлення волі

Управління Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (Омбудсмена)

Людмила ДЕНІСОВА

Омбудсмен

Олена АНДРІЄЦЬ

Голова Департаменту реалізації НПМ

В. Неурядові організації

Харківська правозахисна група